

РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНЕ МІСТО НА ВЕРХНЬОМУ ДНІСТРІ

Останніх п'ятдесят років – важливий етап у вивченні складних процесів державотворення на південному заході Русі. Майже повна відсутність писемних джерел про цей край VIII–XI ст., схилила багатьох учених до думки про те, що Галицька земля є досить пізнім політичним утворенням і її початки слід шукати не раніше, як у середині XII ст. Спроби окремих учених, аргументовано опонувати цим твердженням зіштовхнулись з тенденційною критикою, радянської історіографії. Їх неодноразово звинувачували у спробі “удревнить историю Галича”, а з ним і Галицької землі [Котляр, 1985, с. 79].

Стан проблеми вимагав якнайшвидшого перегляду існуючих концепцій. Вагомим внеском стали нові наукові відкриття, українських археологів на Північній Буковині, у Галичі та на Львівщині [Тимошук, 1982; Ауліх, 1976, с. 120–134; 1982, с. 4–12; Ратич, 1962, с. 106–119]. На початку 1980-х років Верхньодністрянська археологічна експедиція НАН України розпочала планомірні дослідження ранньосередньовічних городищ у Верхньому Подністров'ї (у результаті було відкрито та досліджено рештки кількох десятків ранньосередньовічних міст, фортець, феодальних замків, общинних центрів, які відігравали важливу роль у процесі формування державності у переддень появи на політичній арені Галицької землі.

Особливу увагу приділено дослідженню городищ, що мали велику укріплену площу та складну систему оборони. Такі городища відомі у населених пунктах Бірки (Рокитне), Більче, Ганачівка, Добростани, Которини I–V (Старе Село – Цвітова), Кульчиці, Підгородище, Стільське, Ступниця, Жидачів та ін. [Корчинський, 1998, с. 78–82; 2007, с. 264–280; Kocinski, 1998; s. 436–438; 2000, s. 113–127].

Встановлено, що у доквіллі цих городищ концентрувалася велика кількість приміських та сільських поселень, курганні некрополі, осередки язичницької та християнської релігій. Отриманий та проаналізований матеріал став якісно новим джерелом для реконструкції складних процесів державотворення у Карпатському регіоні України.

Серед названих пам'яток на особливу увагу заслуговує городище у с. Стільське Миколаївського району Львівської області, що є рештками безіменного ранньосередньовічного міста. Воно помітно вирізняється серед інших своєю незмірно великою площею, складною й потужною системою укріплень, що збереглась у вигляді земляних валів, оточених глибокими ровами та штучними терасами. У доквіллі городища відкрито, обстежено й частково досліджено рештки більш як п'ятдесяти відкритих поселень, курганні некрополі, осередки язичницької та християнської релігій. У результаті багатолітніх досліджень зібрано і опрацьовано велику кількість матеріалів, які вимагають узагальнення.

Не зважаючи на свою неординарність, згодом про Стільське городище, як зрештою і про багато інших одночасових пам'яток карпатського регіону України, не зустрічається на сторінках писемних джерел, що певною мірою утруднює відтворення його культурного та історичного минулого. Але отримані нові дані уможливили розв'язання низки складних питань, пов'язаних з історичним та культурним минулим городища і його доквілля.

Перша писемна згадка про містечко Стольско – “τόΣτόλιςκον” зафіксована у записці, складеній на давньогрецькій мові на початку XIV ст. та вміщена у ватиканському грекомовному збірнику № 840. На думку історика В. Мацька, у ній йдеться про очевидний осередок Галицької митрополії у містечку “Стольську” на Дністрі у 30-х роках XIV ст. [Мацек, 1938, с. 129–131]. Наприкінці 70-х років XX ст. краєзнавець В. Дереш провів перші аматорські дослідження: склав окомірний план земляних укріплень городища, описав окремі речові знахідки, записав низку мікро топонімів, давніх переказів та легенд, пов'язаних з періодом розвитку та занепаду давнього міста.

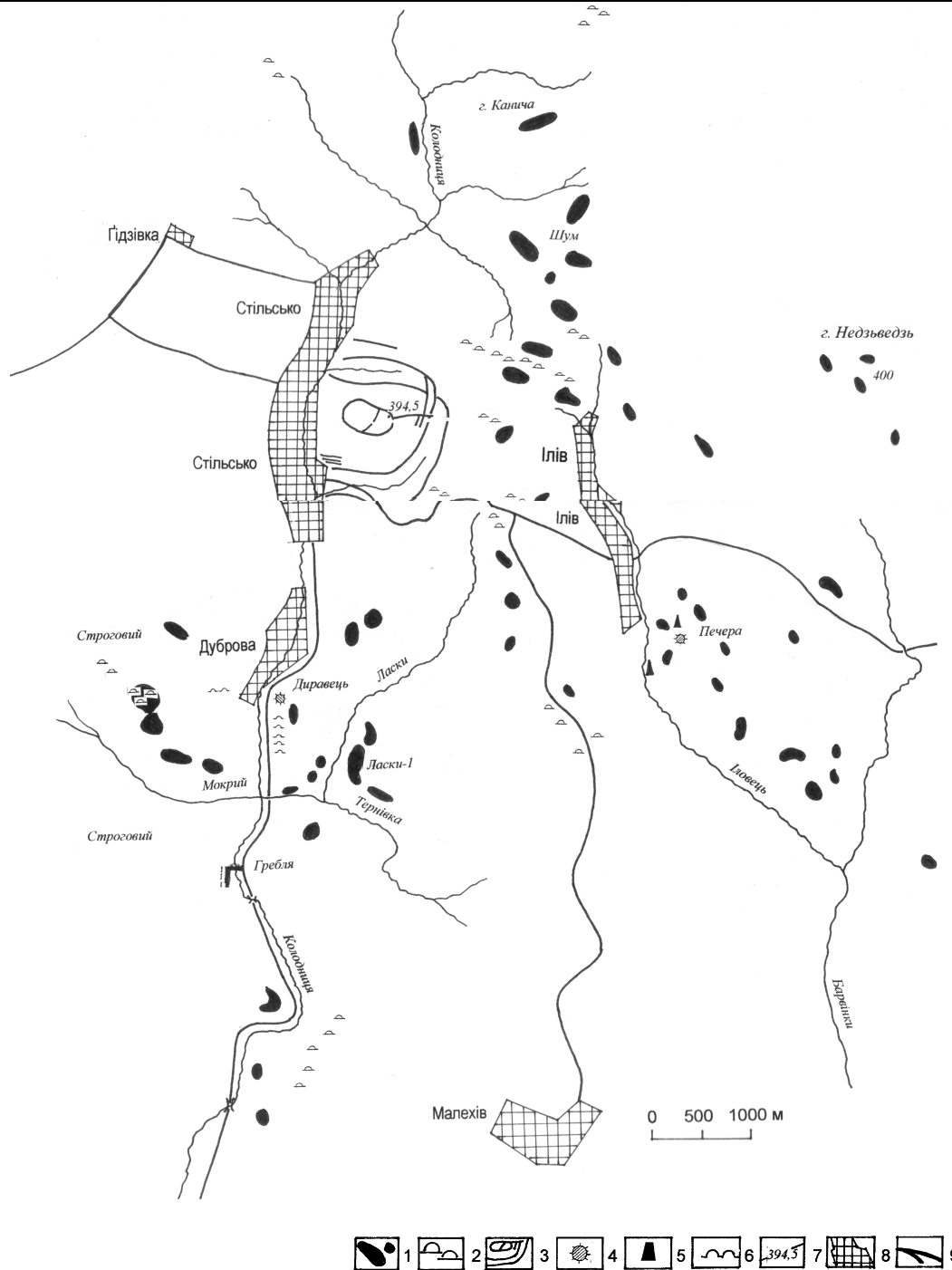

Рис. 1. План-схема розташування археологічних пам'яток в околицях городища у с. Стільське. 1 – поселення; 2 – курганні некрополі; 3 – укріплення городища; 4 – язичницьке святилище; 5 – жертвні камені; 6 – клії; 7 – висотна відмітка; 8 – забудова населених пунктів; 9 – дороги

Fig. 1. Schematic plan of situation of archaeological sites in outskirts of hill-fort near Stil's'ko. 1 – settlement; 2 – mound burial complexes; 3 – fortified hill-forts; 4 – pagan shrines; 5 – sacrificial stones; 6 – cells; 7 – mark of height; 8 – village buildings; 9 – roads

Археологічні дослідження городища розпочаті автором статті у 1981 р. і проводились з перервами до 2000 р. Основні завдання полягали у вивченні топографії пам'ятки, характеру оборонних укріплень та оборонного будівництва, встановлення віку археологічного матеріалу, вивчення особливостей забудови укріплених частин міста.

Досліджувався характер житлово-господарського комплексу, особливості матеріальної та духовної культури місцевого населення та його зв'язки із довкіллям.

Стільське городище та прилеглий до нього комплекс розташовані на південно-західних окраїнах Бібрсько-Стільської височини, у басейні невеликих річок Колодниці, Іловця та Барвінків – лівих допливів р. Дністер (рис. 1).

Навколишній рельєф пересічений, порізаний глибокими балками та ярами, по яких стікають численні потоки. Більша частина пам'ятки вкрита буково-грабовим лісом, завдяки чому добре збереглися рештки давніх земляних укріплень та житлово-господарських об'єктів. Лише центральна частина городища – дитинець використовувався як пасовище. У середині 1960-х років був штучно заліснений, через що пошкоджений його верхній горизонт, а з ним і культурний шар.

Ґрунтовий покрив пам'ятки представлений переважно темно-жовтими та бурими суглинками, а на західних схилах масиву – супісками, вапняками та пісковиками. На камінні, що трапляється біля західного підніжжя дитинця, зафіксовано натічні форми у вигляді сталактитів та сталагмітів. Це вказує на те, що у геологічній будові масиву наявні підземні порожнини, які могли бути використані місцевим населенням у різні історичні часи. Давня легенда повідомляє, що у давнину під городищем існувало велике підземне місто.

Сліди перших поселенців в околицях Стільського городища належать до епохи пізнього палеоліту [Мацкевий, 1998, с. 13]. На розташованому поруч ранньосередньовічному городищі у с. Ілів виявлено уламки глиняного посуду та знаряддя праці з кременю, що відносяться до доби енеоліту. Біля кількох зруйнованих курганів знайдено уламки глиняного посуду та зброю з кременю та каменю, що характерна для епохи бронзи. На правому березі р. Колодниці, у центральній частині села Стільське, зібрано уламки ліпного посуду культури фракійського гальштату. Усі наявні матеріали засвідчують безперервність господарської діяльності людини у цьому мікрорегіоні від найдавніших часів.

У переддень появи укріплень давнього міста, у середині VII – на початку VIII ст., на його території та в околицях виникають ранньослов'янські поселення відкритого типу. На їх ознаки вказують скупчення численних западин, а також наземні об'єкти, які є рештками житлово-господарського комплексу. Одну з таких западин, що знаходилась у східній частині передмістя, було досліджено. З'ясовано, що вона є рештками слов'янського житла VII–VIII ст. На її долівці виявлено рештки глинобитної печі та зібрано уламки глиняного ліпного посуду, який є датуючим матеріалом. Рештки подібних житлових та господарських будівель означеного часу зафіксовано під насипами земляних валів та у стінках ровів [Korczynski, 2002, s. 17].

Важливим джерелом до вивчення давньої історії та культури городища є мікротопоніми, перекази та легенди, що пов'язані безпосередньо з часом функціонування давнього міста. За окремими частинами городища закріпились назви: Коморище, Підкоморище, Золоті Ворота, Залізна Брама, Княжа Криниця, Біла Дорога, Вежа. З топонімом Хими́на Долина пов'язаний переказ про вбивство ключниці Хими́ нападниками біля стін міста.

На особливу увагу заслугоує й сама назва с. Стільське, давня – Стольско. Як переповідають давні перекази: *“...у давнину, на плато, що над селом, існувало велике місто-столиця князівства чи держави. Його укріплення були недоступні для ворожих військ, які неодноразово намагались оволодіти ним. Та під час однієї тривалої облоги ворог вдався до хитрощів і вночі підступно спалив місто. Під час нападу загинула велика кількість городян, а ті, що уціліли покинули згарища і переселились у долину р. Колодниці де заснували нове поселення, якому дали назву Стольско, на згадку про давню столицю”*. Насправді ж давній переказ та етимологія цієї назви дуже близькі до правдивості. Це, у свою чергу, підтверджує вражаюча укріплена площа, потужність і складність оборонної системи та велике довкілля.

Назва села, яка начебто походить від давньої столиці, не має аналогів на сусідніх слов'янських землях. Слово складається з кореня “столѣ”, що означає престіл, у розумінні “сидіти на столі” – бути на престолі, та суфікса – “ск”, який учені розглядають, як такий, що властивий для назв населених пунктів міського типу [Штыхов, 1978, с. 16, 17].

На безумовні ознаки давнього міста особливого статусу вказують: загальна укріплена площа – 250 га, у тому числі 15 га – площа дитинця та довжина земляних валів близько 10 км; складна соціально-топографічна структура, представлена рештками земляних укріплень (вали, рови, тераси) та численні приміські і сільські поселення, некрополі, осередки язичницької та християнської релігій.

Укріплений дитинець був розміщений у центральній частині давнього міста на найвищій висоті плоскогір'я – 100 м над дзеркалом р. Колодниці. У плані майдан дитинця має форму неправильного прямокутника, близько 300×500 м зі заокругленими кутами, видовженого в напрямку схід-захід. Поверхня майдану є досить рівною і лише у південно-західній частині плавно нахилена до заходу. Найвища висота на поверхні дитинця, зафіксована у його східній частині, на поверхні валу, і становить 394,5 м, а найнижча – у південно-західній – 365,0 м.

Майдан дитинця уздовж периметра оточений земляним валом, що зберігся на висоту 2,0–2,6 м при ширині в основі 11–12 м. Вздовж зовнішнього боку валу знаходиться замулений гостродонний рів глибиною 1,5–2,5 м та шириною 6 м (у верхній частині). Тільки з північно-західного краю майдану вал із-зовні оточений штучною терасою шириною 6 м.

На поверхні валу вздовж усього його периметра зведена оборонна стіна зрубної конструкції, в якій періодично були розміщені оборонні вежі, які відігравали важливу роль у спостереженні за довкіллям та в обороні стіни. На їх місцезнаходження вказують округлі западини діаметром 2,5 м та глибиною 0,3–0,4 м, зафіксовані на поверхні валу.

В укріпленнях дитинця простежуються сліди давніх проїздів. На них вказують розриви у валах та ровах, що сягають довжини 3,5–4,5 м. Встановлено, що вони знаходились з півночі, сходу та заходу по одному та два з півдня. У місцях проїздів зі східного та південного боку проведені археологічні дослідження, у результаті яких виявлено та досліджено рештки нижніх частин надвратних веж, від яких залишились сліди стовпових ям та обвуглені залишки дерев'яних конструкцій [Корчинський, 1990, с. 16–19].

Поперек через майдан дитинця з півночі на південь пролягає дугоподібний вал, що розділяє його на дві частини: меншу – східну та більшу – західну. Він дуже пошкоджений, його висота сягає 1 м, а ширина при основі – 12–13 м. Зі східного боку вал оточений замуленим ровом, глибина якого становить 1 м, а ширина у верхній частині – 6 м. Поділ дитинця на дві частини може вказувати, що менша – східна частина майдану була митрополичою, а західна належала феодалові (князеві).

Пошкоджений лісогосподарськими роботами рельєф дитинця та густий смерековий ліс, що вкриває його поверхню, суттєво ускладнив пошук забудови. Разом з тим, у центральній частині майдану, у місці перетину лісових просік зафіксовані рештки нижніх частин кількох наземних будівель зрубної конструкції. Це невеликі майданчики з горизонтальною поверхнею прямокутної у плані форми 4,0×7,0 м, що виступали над довкіллям на висоту 0,2–0,3 м. Під час зачистки верхнього горизонту одного із них на глибині 0,10–0,20 м зафіксовано зольно-вугільний шар, що містив уламки глиняного кружального посуду IX–X ст. та металеві предмети, ушкоджені ерозією, через що їх призначення та ціль використання важко визначити.

Сліди дерев'яної забудови наземного типу зафіксовано місцями, вздовж внутрішнього підніжжя валу. Вони виступають у вигляді зольно-вугільних нашарувань товщиною 0,10–0,15 м; окремі з них містять рештки обвуглених дерев'яних конструкцій, уламки глиняного кружального посуду IX–X ст. та фрагменти зброї.

Дитинець з усіх боків оточувало велике укріплене передмістя, розташоване на пересіченому рельєфі. З півночі, сходу та півдня його опоясувала потужна оборонна система, від якої збереглися рештки двох паралельно розміщених валів, що в плані мають підковоподібну форму. Ззовні вони оточені ровами та терасами. Зі заходу границі передмістя

визначали стрімкі схили узгір'я, місцями з прямовисними скелями лівого високого берега р. Колодниці.

Встановлено, що укріплення будувались у різних топографічних умовах: на рівній площі, вздовж та поперек схилів плоскогір'я. Такий характер будівництва був зумовлений рядом обставин: природними умовами, організацією оборони, швидким зростанням кількості населення, а головне – необхідністю об'єднання в єдиній оборонній системі раніше існуючих, частково укріплених поселень.

Найбільші за масштабами археологічні дослідження на городищі проведені на території передмістя, переважно у його східній та північно-східній частинах. На розкопаній площі близько 12 тис. м² виявлено та досліджено рештки тридцяти житлово-господарських об'єктів IX–X ст., у їх числі залізоплавильний комплекс, мощений з каменя вапняку та пісковика проїзд до міста, рештки дерев'яних надвратних веж в ур. Біла Дорога та Золоті Ворота. Велику увагу приділено дослідженню земляних валів та ровів, вивченню організації оборони давнього міста.

Перша, зовнішня лінія оборони представлена земляним валом, що зберігся на висоту 1,5–1,8 м і мав ширину біля підніжжя 11–12 м. Він пролягав через найвищі висоти плоскогір'я та вздовж схилів і оточував передмістя зі сходу, півночі та півдня. Зовнішнє його підніжжя плавно переходить у замулений гостродонний рів, що сягає глибини 1,2–1,5 м та ширини (у верхній частині) 6–7 м. Місцями, переважно вздовж внутрішнього схилу валу, зафіксовані численні западини, що вказують на наявність решток житлово-господарських, а можливо військових об'єктів (рис. 2). У результаті проведених досліджень валу встановлено, що його земляний насип становили жовті суглинки, вибрані при копанні рову. На поверхні валу була зведена оборонна стіна зрубної конструкції. Вона періодично, на віддалі 9–16 м, міняла свій напрямок то в одну то в іншу сторони, на що вказує помітне зміщення центральної осі валу. Від стіни до середини майдану приблизно через означену віддаль пролягали поперечні стіни, які були накріті накатником. Таким чином були утворені своєрідні камери-приміщення, що використовувались у господарських та військових цілях, а їх горизонтальний настил-стеля одночасно був площадкою для переміщення воїнів, що захищали стіну.

Згідно з давнім переказом, зі сходу до міста вела Біла Дорога. У результаті проведених робіт у місці розриву земляного валу та рову, що становить 4,5 м, на глибині 0,40 м нижче рівня сучасної поверхні, виявлено та досліджено рештки давнього проїзду, вимощеного з каменю-вапняку та річкової гальки. Розкопаний брук прокладений перпендикулярно до оборонної стіни. Перед в'їздом до міста його ширина становила 4,5 м, а у середині укріпленого майдану – 6,60 м. Довжина розкопаного бруку сягала близько 20 м, а товща настилу – 0,2–0,25 м. Місцями він був дуже порушений корінням перевернутих дерев.

У місці, де центральна вісь валу перетинає брук, на глибині 0,45 м нижче рівня сучасної поверхні зафіксовано рештки перегнилої підвалини зовнішньої стіни надвратної вежі. Від неї залишилось заповнення бурого кольору, що мало видовжену прямокутну форму 0,8×6,0 м, і протилежними кінцями залягало під кінці валу. На цьому ж горизонті зафіксовано рештки інших обвуглених та перегнилих дерев'яних конструкцій, що обрамлюють кам'яний брук. Вони окреслюють фундамент бокових стін зруйнованої пожежею надвратної вежі. Як випливає з результатів досліджень, вона мала зрубну конструкцію і була трапецеподібною в основі. Розміри стін при основі становили: зовнішня – 5,5 м, внутрішня – 6,5 м, бокові – 6,0 м [Корчинський, 2007, с. 502–503].

На поверхні бруку виявлено уламки дуже фрагментованого ранньосередньовічного кружального посуду з першої половини IX – початку X ст. та поодинокі вироби з заліза. Привертають увагу наконечник стріли ромбічної форми, фрагмент стремена та мініатюрне ковальське прямокутної у перетині форми. Його поверхня вкрита косою нахрестною насічкою, а на одній із площин збереглась викарбувана восьмипроменева зірка.

Другий оборонний пояс давнього міста представлений потужним земляним валом, що зберігся на висоту 1,7–2,3 м і має ширину у підніжжі 12–13 м. Він пролягає по найвищій висоті плоскогір'я, а також вздовж і поперек схилів гори та опоясує передмістя зі сходу, півночі та півдня. Цей вал віддалений від першої – зовнішньої лінії оборони у східній частині на віддаль

90 м, а на інших ділянках – на 300–350 м і більше. Зі зовнішнього боку він оточений гостродонним ровом, глибина якого становить 1,3–1,8 м при ширині берегів у верхній частині 6–8 м. У результаті проведених археологічних досліджень встановлено, що вал насипано з жовтих суглинків, що вибрані при копанні рову та добре утрамбовано. На його поверхні знаходилась оборонна стіна зрубної конструкції, аналогічна як і на валі першої лінії оборони. Встановлено, що конструктивні особливості оборонної стіни аналогічні першій лінії оборони. На місці проїзду виявлені обвуглені дерев'яні конструкції стіни та надвратної будівлі та рештки сильно поруйнованого кам'яного бруку.

Шлях, що пролягав через східну частину передмістя до дитинця, супроводжувався оборонною стіною довжиною понад 400 м, розташованою праворуч нього. Стіна з'єднувала передові лінії оборони передмістя зі східною частиною дитинця. Завдання цього оборонного поясу полягало у забезпеченні контролю за шляхом, а при необхідності нанесення раптового удару по тилу та правому незахищеному флангу ворога, що прямував до стін дитинця. Сьогодні цей оборонний пояс представлений земляним валом та ровом. Висота валу становить 1,30–1,70 м, а ширина при основі – 10–11 м. Вздовж зовнішнього південного, підніжжя пролягає замулений рів глибиною 1,3–2,2 м та шириною у верхній частині 6,0–7,0 м.

З метою визначення хронології оборонної стіни та техніки будівництва земляного валу у його східній частині закладено невеликий розкоп. В результаті встановлено, що стіну зведено у середині IX ст. Вал, що становив її основу, насипано безпосередньо на давньому горизонті з жовтих суглинків, що були вибрані при копанні рову. Основу валу становили дерев'яні конструкції.

Під насипом валу, на глибині 1,20–1,30 м нижче рівня найвищої його відмітки, зафіксовано перегнілі рештки дерев'яної будівлі зрубної конструкції. Вона мала в плані квадратну форму 3,5×3,5 м і була орієнтована стінами за сторонами світу. У південно-східній її частині зафіксовано рештки вогнища, на долівці виявлено уламки глиняного кружального посуду IX ст. та уламки розбитих жорнових каменів. У поперечних зрізах стінок валу зафіксовано рештки дерев'яних конструкцій оборонної стіни.

Інший шлях до дитинця провадив дном глибокого яру від лівого берега р. Колодниць. По обидві сторони високих його берегів височіли оборонні стіни, на що вказують рештки земляних валів та ровів. Встановлено, що завдання цієї лінії оборони полягало в охороні західної частини передмістя та ведення контролю за шляхом, що брав свій початок від лівого берега р. Колодниць.

На передмісті зафіксовано рештки давньої житлово-господарської забудови, яку характеризують округлі та овальні у плані западини, а також незначні підвищення – майдани переважно прямокутної у плані форми.

Об'єкти заглибленого типу – западини мають переважно округлу, рідше овальну в плані форму, а їх діаметр становить 2,0–6,0 м. Стінки нахилені до середини, плавно переходять у плоске заокруглене дно. Глибина у центральній частині западин сягає 0,45–0,9 м. Інколи вздовж периметра простежено валикоподібне підвищення, висота якого сягає 0,25–0,40 м, а ширина при основі 1,8–2,5 м. У результаті проведених досліджень встановлено, що описане підвищення є рештками нарощення стіни. На місця входу до будівель вказують рівчаки шириною 0,4 м, що врізаються в описані підвищення.

Рештки будівель заглибленого типу зафіксовані на більшій території городища. Вони розташовані хаотично, так званими гніздами по декілька об'єктів (часом поодиночі). Проведені картографування дали змогу охарактеризувати стан забудови окремих частин давнього міста, створити основу для визначення кількісного складу городян.

Найбільше скупчення западин зафіксовано в ур. Затінок, Коморище та Підкоморище. Як з'ясовано, вони містяться переважно поруч із джерелами, на берегах потоків, або поруч з укріпленнями. У результаті археологічних досліджень встановлено, що западини є рештками заглиблених у ґрунт на 0,4–1,0 м нижніх частин жител. В плані вони мали переважно квадратну, рідше прямокутну форму. Стіни, орієнтовані за сторонами світу, мали довжину 3,0–4,0 м. Житла мали каркасно-стовпову конструкцію, на що вказують сліди стовпових ям

діаметром 0,35–0,40 м та глибиною 0,45 м, розміщені у кутах, а інколи і у середній частині стіни. Для закріплення у стовпи-стояки горизонтально покладених колод у стовпах вирізали пази, а в колодах затісували протилежні кінці. Сліди такої конструкції були відчитані у долівках багатьох жител.

Стовпові ями діаметром 0,40 м і глибиною 0,10–0,20 м інколи трапляються у центральній частині житла. Вони мали плоске дно і виконували функцію опор для підтримування перекриття горища.

Підлога у житлах є переважно досить рівна, вимазана тонким шаром рідкої глини, в якій трапляються дрібні включення деревного вугілля, шматки перепаленої до цеглового кольору глини, а також дуже фрагментовані уламки глиняного посуду.

Важливою складовою частиною житла була піч-кам'янка, що знаходилась у куті, переважно навпроти входу у житло. Вона була складена з каменю вапняку чи пісковика, інколи серед каміння трапляється річкова галька, або інше каміння принесене з віддалених територій. Встановлено, що спорудженню печі передував спеціальний ритуал, про що свідчать виявлені вздовж периметра її основи численні уламки глиняного ліпного та кружального посуду. Крім того, до глиняної маси, якою вимазували черинь печі, домішували дрібно потовчений глиняний посуд.

Піч мала переважно квадратну (0,8×0,8 м), рідше – прямокутну форму (1,10×1,15 м) і устям була повернута до входу. Висота печі над долівкою сягала 0,4–0,5 м. Верхню її частину характеризує купольне склепіння, в якому знаходились два, рідше – один отвір, призначений для встановлення горщиків. Перед устям печі знаходилась передпічна яма округлої, рідше овальної форми діаметром 0,6–0,8 м. Її заглиблене на 0,10–0,15 м дно мало лінзоподібний профіль і було заповнене ґрунтом, насиченим деревним вугіллям, сажею та перепаленою глиною. У ньому траплялися уламки глиняного посуду, кістки тварин та птахів, уламки побутових предметів з заліза та каменю. У покинутих житлах печі були переважно розібрані, а предмети побуту забрані.

Серед зафіксованих западин були господарські об'єкти. До таких належить залізоплавильний комплекс середини Х ст., розташований в ур. Городище. Він складався із залізоплавильної майстерні, агломеративної печі, двох великих ям для приготування деревного вугілля та відстійника руди. Майстерня зруйнована пожежею; від неї зберігся заглиблений на 0,30 м у материкову основу котлован 4,20×4,20 м та рештки залізоплавильного горну, розміщеного у центральній частині приміщення. Горн розмірами 1,3×1,3 м та висотою 0,5 м викладено з річкової гальки. У його заповненні та поруч із ним виявлено близько 40 кг залізних злитків, що мали булкоподібну форму, діаметром 12–14 см та товщиною 6–8 см. Під горном досліджені рештки двох обвуглених каналів-продуктів округлої форми діаметром 12–14 см, через які нагнітали повітря для підтримання процесу плавлення заліза. У східній частині майстерні виявлено велику кількість каміння-вапняку – необхідного компоненту для процесу плавлення заліза. Серед знахідок – 6 глиняних горщиків, виточених на гончарному крузі, один із яких мав особливо великі розміри – висота 55 см, а ширина у місці найбільшої опуклості 40 см. На означеному посуді відсутній орнамент, що вказує на їх господарське призначення [Корчинський, 2007, с. 505].

Поруч з майстернею розкопано рештки агломеративної печі, спорудженої з глини на дерев'яному каркасі, відстійник для руди та дві овальні ями 1,6×2,2 м для приготування деревного вугілля для плавлення заліза.

Інші западини виявилися рештками пивниць. Вони знаходились переважно поруч із житлами наземної конструкції і становили єдиний господарський комплекс.

На території передмістя зафіксовані та досліджені рештки житлово-господарських будівель наземного типу. Їх можна розпізнати на поверхні землі за незначними підвищеннями прямокутної в плані форми 2,5×25,0 м. Часом вони більші і виступають над навколишньою поверхнею на висоту 0,10–0,20 м. Рештки інших наземних будівель зафіксовані у культурному шарі на глибині 0,3–0,5 м під час зачисток різних горизонтів. Вони представлені у вигляді плямистого темно-сірого заповнення, що у плані відзначається прямокутною формою 3,0–6,0 м

у ширину та 24–40 м в довжину. Такі об'єкти зафіксовані в ур. Городище, Затінок, Біла Дорога. Встановлено, що їх основу визначають рештки горизонтально покладених дерев'яних конструкцій (колод), що залишились від підвалин. Вони зафіксовані на глибині 0,20–0,35 м нижче рівня сучасної поверхні у вигляді обвуглених чи перегнених решток. З огляду на розміщення цих дерев'яних конструкцій можна стверджувати, що будівлі мали зрубну конструкцію і у середині були переділені поперечними стінками на декілька приміщень. З огляду на це, увагу досліджень привернули рештки наземної будівлі № 3, котра виявлена в урочищі Городище. Її дерев'яні конструкції у вигляді обвуглених вінець підвалин діаметром 0,20–0,25 м зафіксовані на глибині 0,25 м нижче рівня сучасної поверхні. Встановлено, що будівля мала ширину 2,8 м і довжину – 27 м, та була всередині перегороджена поперечними стінами на дев'ять приміщень. На підлозі будівлі під шаром вугілля та золи зібрані фрагменти глиняного кружального посуду IX – середини X ст., поодинокі залізні вироби та декілька шматків скляних шлаків.

Інша група наземних будівель представлена малими спорудами з розмірами 1,2×1,5 м до 5,8×5,8 м. Їх характеризують групи стовпових ям, котрі окреслюють нижні границі об'єктів. Діаметр ям становить 0,15–0,25 м, а глибина – 0,25–0,40 м. На дні окремих ям виявлено уламки глиняного кружального посуду IX – початку X ст., а зібраний та досліджений речовий матеріал вказує, що усі вони мали виключно господарський характер і були розташовані безпосередньо біля жител.

Особливої уваги заслуговують результати досліджень двох господарських дворів X ст., які виявлені і досліджені в ур. Затінок [Корчинський, 2007, с. 507]. Встановлено, що вже в X ст. на території передмістя виникали господарські двори, де проживали дві, а можливо й більше сімей. Територія цих житлово-господарських комплексів була оточена індивідуальною огорожею, від якої збереглися невисокі земляні вали. Як вважає М. Филипчук, матеріал, отриманий під час досліджень цих дворів, дозволяє розв'язати ряд важливих питань житлобудівництва, у тому числі господарського характеру не лише в межах Стільського городища, але й на аналогічних одночасових пам'ятках в межах Українського Прикарпаття [Филипчук, 1998, с. 92].

Речові знахідки присутні лише у закритих комплексах, а поза їх межами трапляються рідко. Найбільш масовий археологічний матеріал представлений глиняним посудом місцевого виробництва, який передає традиції місцевого гончарства. Він суттєво відрізняється від одночасового керамічного комплексу пам'яток, розташованих на сусідніх територіях.

Переважна більшість посуду – близько 90 %, виготовлена на гончарному крузі. Найбільш масовий тип – горщики, які представлені опуклобюкими видовженими формами з найбільшим розширенням тулуба вище середини його висоти. Шийка посудини – висока, плавно відхилена назовні. Вінця мають манжетоподібний або косо зрізаний край. Об'єми посуду дуже різноманітні. Висота горщиків коливається від 10 до 55 см. Найбільш поширеною є група посуду, що має висоту 20–35 см.

Посуд зі Стільського городища помітно відрізняється своїм своєрідним декоруванням, виконаним по сирій поверхні, різноманітними композиціями із заглиблених врізних однорядних та багаторядних ліній, а також косими відбитками гребінцевого штампа. Орнамент переважно обрамлювали зверху і знизу горизонтальними паралельними врізними лініями. Помітно менша група посуду не орнаментована, що вказує на його повсякденне чи промислове застосування.

Серед уламків ліпного та кружального посуду вдалося вирізнити інші види та типи. Це миски, миски-сирниці, пательні, масивні сковорідки, призначені для просушування зерна та ін. Глиняна маса, з якої виготовляли посуд, приготовлена з місцевої, добре відмудленої глини, до якої додавали значну домішку дрібного просіяного піску та інколи домішували крупніші конкреції кварциту. Окрема група посуду відзначається мікропустотами, що утворилися в результаті вигорання органічних решток зерен злакових культур. Більшу частину посуду характеризує добрий випал. Домінуючим відтінком посуду є бурий, рідше сирій, чорний та цеглястий.

Вироби з заліза становлять помітно меншу колекцію знахідок, що можна пояснити двома обставинами. По-перше, тим, що залізо у ранньому середньовіччі було дорогим металом і вироби з нього не залишали у покинутих будівлях. По-друге, через високу кислотність ґрунтів на городищі, дрібні предмети зі заліза не збереглися. Та все ж місцями у лужному середовищі зібрана їх невелика колекція. Серед них – предмети озброєння, обладунків вершника та коня, предмети повсякденного побуту та ремісничої діяльності.

Незначну групу знахідок становлять вироби з каменю. Як й інші знахідки, вони були виявлені лише у закритих комплексах. До них слід віднести жорнові камені округлої форми, розтирачі та точильні бруски.

Повсякденне життя такого великого й міцно укріпленого ранньосередньовічного міста перебувало у тісному зв'язку з його навколишнім середовищем, яке відіграло надзвичайно важливу роль у його економічному та культурному зростанні. Про це свідчать уже згадані у попередніх публікаціях, дані про залишки численних поселень, осередків язичницької та християнської релігії, некрополів та ін. [Korczynski, 2002, s. 69–89; Корчинський 2007, с. 490–510].

Кількісно найбільшу групу становлять приміські та сільські поселення відкритого типу кінця VIII – середини X ст., яких за останніми даними у радіусі 10 км відкрито більше п'ятдесяти. Встановлено, що усі ці поселення мають багато спільних рис, але разом з тим до певної міри різняться між собою умовами розташування, територією, характером забудови, кількістю населення, особливістю господарської діяльності та ін. Оскільки більша частина поселень залишається маловивченою, зупинимось на окремих з них.

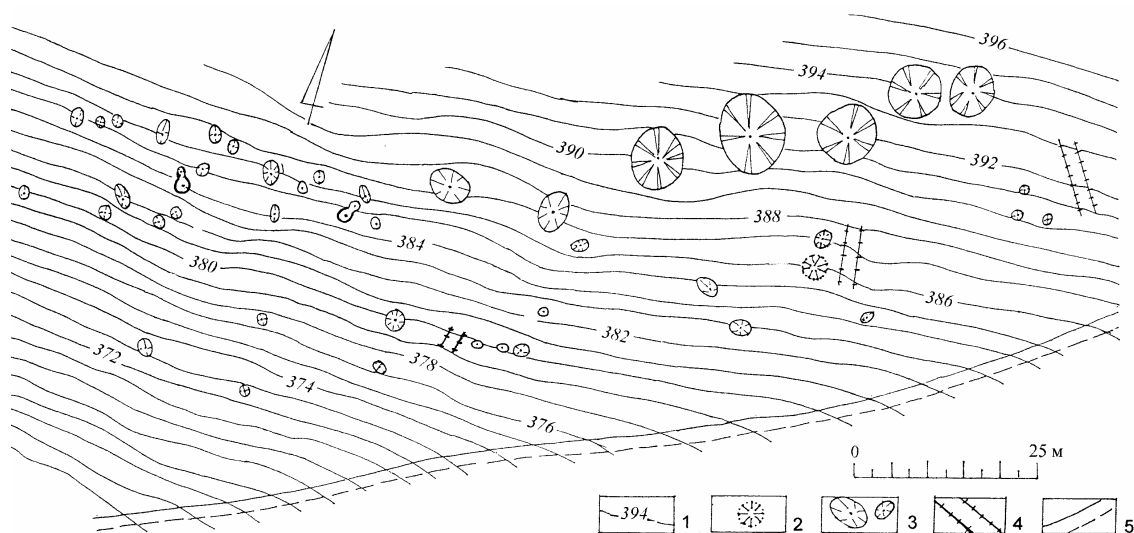

Рис. 2. План-схема розміщення житлово-господарських об'єктів на поселенні ІХ–Х ст. Канича 1
Fig. 2. Schematic plan of location of dwellings and economical objects on settlement Kanycha 1 (IX–X centuries)

Переважна більшість відкритих поселень (близько – 96 %), що співіснували одночасно з городищем наприкінці VIII – середині X ст., розташовані на високих важкодоступних мисоподібних виступах плоскогір'я над ріками, потоками, біля джерел та поруч з укріпленнями городищ, або поблизу великих поселень. Висота, на якій вони розташовані, сягає 60–100 м над долиною ріки чи потоку. Близько 80 % поселень займали південні і західні схили, а приблизно по 10 % ті, що розташовані на рівній поверхні нагірних підвищень та східних і північних схилах.

Вибираючи місце для поселень, максимально враховували умови природнього захисту. Забудова майданів відбувалась в одну, рідше – у дві лінії паралельно до течії ріки чи потоку. Поселення умовно можна розділити за величиною на три групи: великі, середні і малі. До

великих поселень належать пам'ятки в ур. Каніча, Шум, Ласки, Строговий та ін. Спробуємо охарактеризувати деякі із них.

Рештки поселення IX–X ст. розташовані на горі Каніча, що знаходиться на віддалі 2,3 км на північний схід від Стільського городища. Майдан поселення розміщений на залісненому південному пологому схилі гори, на висоті близько 70 м над рівнем долини. З півночі та півдня гору омивають безіменні потоки, що впадають у р. Колодницю. Поселення площею 2,75 га простягається зі сходу на захід на віддаль 310 м та з півночі на південь – на 90 м [Корчинський, 2000, с. 18–29]. Сліди давньої забудованої представлені рештками 48 об'єктів, з яких 44 становлять западини, 3 – залишки наземних будівель і 1 курган (рис. 3).

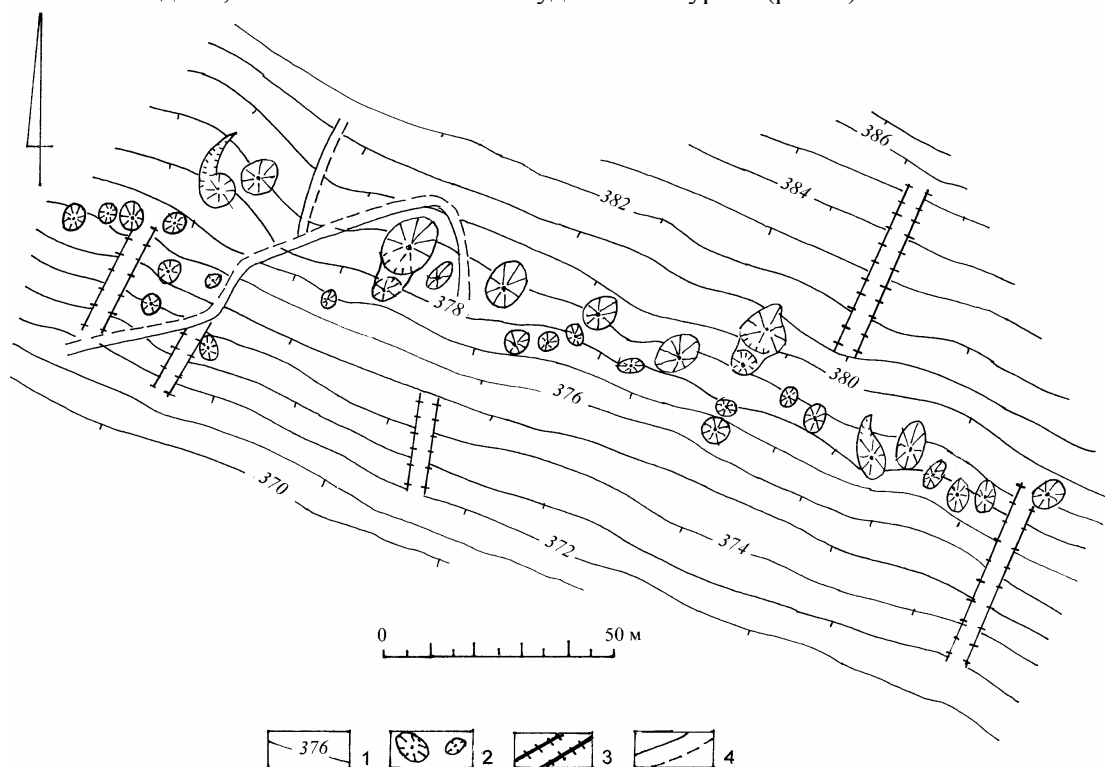

Рис. 3. План-схема розміщення житлово-господарських об'єктів на поселенні IX–X ст. Шум 5
 Fig. 3. Schematic plan of location of dwellings and economical objects on settlement Shum 5 (IX–X centuries)

Кількісно переважає група невеликих западин, що є рештками заглиблених частин жител. Вони мають округлу, рідше овальну форму діаметром 3–5 м. Стінки западин нахилені до середини, на глибині 0,3–0,4 м плавно переходять заокруглене дно. Вздовж периметра окремих западин зафіксовано валикоподібне підвищення висотою 0,3 м та шириною біля підніжжя 1,0 м, що є рештками нарощення стін [Корчинський 2000, с. 19, 21, 23]. Западини здебільшого сконцентровані у західній частині поселення. Іноді вони утворюють групи з двох або трьох об'єктів.

Окремо виділяються западини, що в плані мають вісімкоподібну форму. Одна її частина має більший діаметр і є глибшою, а інша – навпаки. Відомо, що такий тип западин є рештками виробничих майстерень [Корчинський, 2007, с. 505, 506; Цигилик, 1998, с. 39–48; Тимошук, 1982, с. 129–134].

На поселенні виявлено та обстежено западини великих розмірів діаметром у верхній частині 10–25 м та глибиною по центру 2,5–3,5 м. Вони розміщені в ряд, на найвищій висоті поселення, окремо від житлового комплексу. Цей тип западини ніколи не був предметом спеціальних досліджень, через що їх походження та використання викликає певні дискусії серед учених. Спостереження, проведені автором статті, дають підстави для припущень, що вони мають антропогенне походження і можуть бути рештками зруйнованих криниць,

ремісничих майстерень, покинутих кар'єрів для добування глини, руди, каменя, або ж резервуарами для зберігання води. Можна також припустити, що котрась із западин могла бути жертвовною ямою у добу язичництва.

На віддалі 85 м від східного краю поселення зафіксовано курганоподібне підвищення висотою 0,3 м та діаметром у підніжжі 3,0 м. В напрямку на схід від нього на віддалі 7,0 м зберігся прямокутної форми майданчик 3,5×12,5 м, рівна горизонтальна поверхня якого здіймається на висоту 0,3 м над навколишньою місцевістю. Ще два подібних об'єкти, які є рештками наземних будівель виявлено на східному краю поселення. Можна припустити, що вони є рештками наземних будинків-контин, відомих за розкопками на Стільському городищі.

У зачистках стінок ям та западин виявлені уламки глиняного, переважно кружального, посуду початку IX – середини X ст., що дають підстави для датування описаної пам'ятки.

Рештки іншого великого поселення площею 3,0 га зафіксовані в ур. Ласки 1 на південній околиці с. Дуброва, що віддалене від Стільського городища на віддаль 1,7 км. Поселення знаходиться на залісненому плоскогір'ї на висоті 60 м над лівим берегом потоку Ласки і простягається з півночі на південь на віддаль 330 м та зі сходу на захід – на 90 м. Поверхня майдану плавно нахилена у західному напрямку [Корчинський, 1994, с. 23, 24] (рис. 4).

З трьох сторін горизонту: півночі, півдня та заходу поселення захищене природними рубежами – ярами та стрімкими схилами гори і тільки зі східного боку, де поверхня майдану зникається з плоскогір'ям, природній захист був відсутній.

На майдані поселення зафіксовано ознаки 51 житлово-господарського об'єкту заглибленого типу та 1 наземного.

Найчисельнішу групу становлять западини діаметром 3,0–3,5 м. Їх стінки нахилені до середини і плавно переходять у заокруглене дно, що знаходиться на глибині 0,3–0,4 м нижче від рівня сучасної поверхні. Ці западини є рештками нижніх частин ранньосередньовічних жител та добре відомі за дослідженнями на городищах у с. Стільське, Ілів, Бірки, Ганачівка, Завадів, Підгородище, Солонське на Львівщині та на аналогічних пам'ятках Північної Буковини [Корчинський, 2007, с. 503; Тимошук, 1990, с. 12; Михайлина, 1997, с. 16].

Інша група западин діаметром 5–8 м у плані має округлу або овальну форму. Їх стінки нахилені до середини і плавно переходять у заокруглене дно на глибині 0,6–0,8 м нижче рівня сучасної поверхні. Можливо, ці западини є також рештками жител чи майстерень. З числа інших западин привертає увагу розташована на домінуючій висоті западина овальної форми розмірами 17×22 м. Її плавно нахилені до середини стінки переходять у заокруглене дно, на глибині 2,5 м нижче рівня сучасної поверхні. Поруч з нею на віддалі 8,0 м в напрямку на північний-схід зафіксовано прямокутну площадку 6×25 м. Її рівна, горизонтальна поверхня виступає над довкіллям на висоту 0,20–0,25 м. У результаті проведених обстежень встановлено, що описаний об'єкт є рештками будівлі зрубної конструкції, на що вказують фрагменти обвуглених колод, зафіксованих на глибині 0,3 м нижче рівня сучасної поверхні. У ґрунті, насиченому деревним вугіллям, виявлено поодинокі уламки глиняного кружального посуду IX – початку X ст., що вказує на фінальну стадію її функціонування. Звертає увагу той факт, що ця наземна будівля була достатньо великих розмірів, знаходилась на домінуючій висоті у центральній частині поселення та була оточена штучною терасою та неглибоким ровом 1,5–1,7 м. Це дає підстави для припущень, що, можливо, вона є рештками общинного будинку, де відбувались громадські дієства, у тому числі, релігійного характеру.

Слід зазначити, що довкола описаного поселення Ласки 1 знаходяться інші одночасові поселення Ласки 2 – Ласки 8 [Корчинський, 1997, с. 27–30]. Рештки цих пам'яток мають багато спільних ознак, проте різняться між собою величиною території, кількістю житлово-господарських об'єктів та населення, особливостями господарської діяльності.

Унікальною пам'яткою інженерної думки не лише в околицях Стільського городища, а й на значній території слов'янського світу, є система споруд, зведена давніми будівничими на р. Колодниця на початку X ст. для здійснення руху невеликих річкових суден вниз по течії ріки до Дністра та у зворотному напрямку.

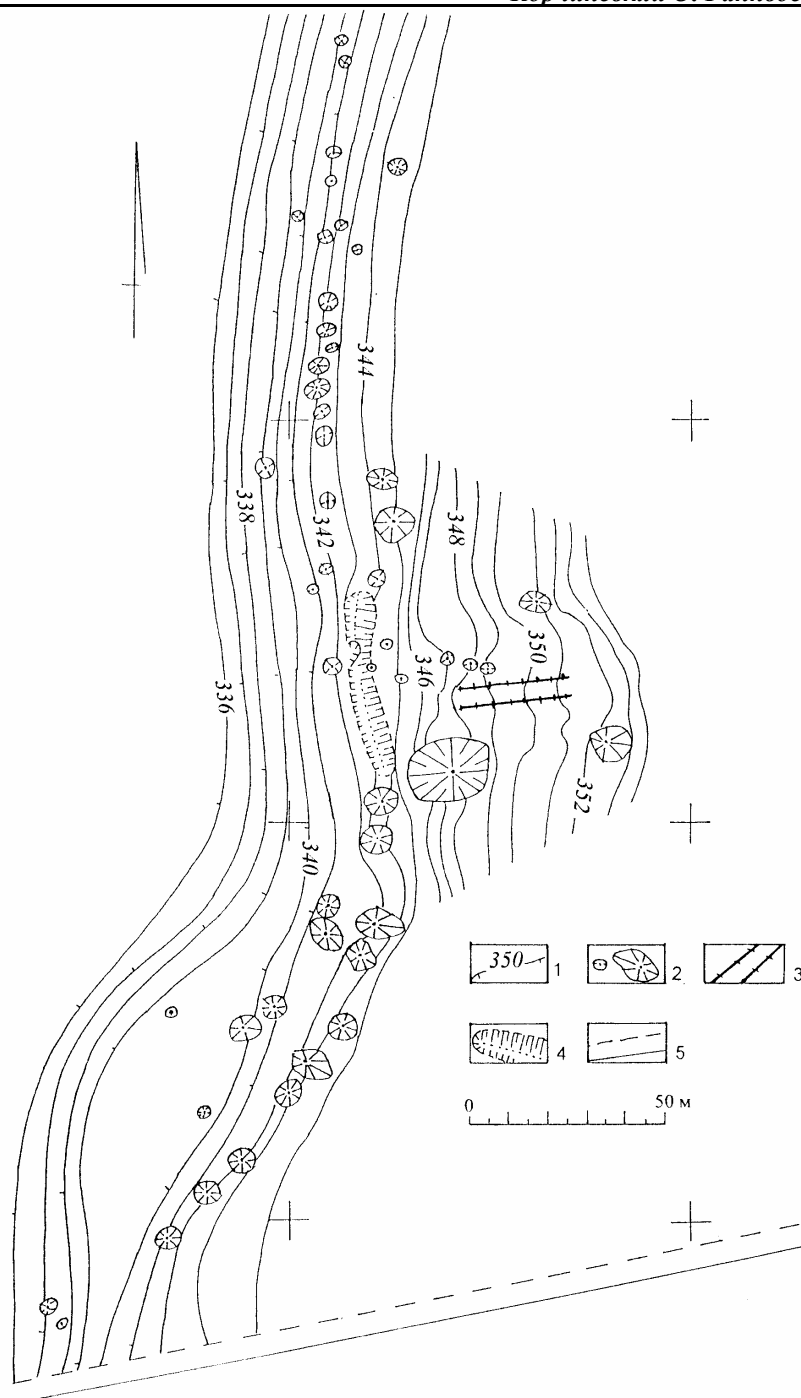

Рис. 4. План-схема розміщення житлово-господарських об'єктів на поселенні IX–X ст. Ласки 1

Fig. 4. Schematic plan of location of dwellings and economical objects on settlement Lasky 1 (IX–X centuries)

Як встановлено, головну функцію у процесі шлюзування виконували три потужні греблі, розташовані поперек русла р. Колодниці у с. Стільське, Дуброва та поблизу смт. Розділ. З числа названих споруд задовільно збереглась лише одна, розташована на віддалі 1,3 км на південь від с. Дуброва. Вона й дає цілісну уяву, як відбувався процес шлюзування.

Земляну греблю збудовано поперек русла ріки у вузькому перешийку між високими стрімкими берегами. У плані вона має "Г"-подібну форму і спланована у такий спосіб, що коротша її сторона розміщена поперек ріки, а довша утворює вузький канал-шлюз вздовж

правого стрімкого берега ріки. Та частина греблі, що перегороджує ріку поперек, має довжину 35 м, висоту 3,70–4,0 м та ширину при основі 28 м, інша – є дещо меншою і відповідно має довжину 60 м, висоту 2,70 м, та ширину при основі 12–15 м. Регулюючи відповідним чином рівень води у шлюзі, човни безперешкодно рухались як вниз по течії ріки, так і у зворотньому напрямку.

Поверхню греблі характеризує горизонтально спланована площадка, на якій зафіксовано три западини: одна велика прямокутна у плані – 6×6 м та дві округлі – діаметром 3,0–3,5 м. У зачистках стінок та на дні западин виявлено археологічний матеріал, представлений переважно уламками глиняного кружального посуду IX–X ст., який вказує на час функціонування греблі.

На особливу увагу заслуговують осередки язичницького культу, виявлені експедицією у найближчих околицях Стільського городища – с. Ілові та Дуброві, що віддалені від городища на віддаль 2,0–2,5 км [Корчинський, 1998а, с. 130–132; 1998б, с. 70, 71, 74; Korczynskij, 2000, s. 67–82].

Городище-святилище у с. Ілів знаходиться на південній околиці села на лівому високому березі р. Ловець в ур. Печера. З трьох сторін горизонту воно обмежене стрімкими схилами, які місцями змінюють прямовисні пісково-вапнякові скелі. З південного, напільного боку городище оточене двома паралельно розміщеними рядами валів та ровів, які творять два укріплені майдани. Внутрішній майдан городища розміщений на краю мису, на висоті 70 м і в плані має форму неправильного трикутника, видовженого в напрямку північ-південь на довжину 40 м та схід-захід на 30 м. З південного боку його оточував вал висотою 1,0 м та шириною при основі 8,5 м. Зовнішнє підніжжя валу переходило у плоскодонний рів, що залягав на глибині 3,5 м та шириною у верхній частині 7,0–8,0 м.

Приблизно посередині валу до його внутрішнього боку прибудований прямокутний п'єдестал розмірами 3,4×4,5 м і висотою 1,0 м. Він викладений з тесаного каменю-вапняку та пісковика, на що вказує каміння, яке виступає з його боків. Поверхня майдану горизонтальна, досить рівна, а стінки пірамідально розхилені у підніжжі.

На поверхні п'єдесталу зафіксовано дві невеликі ями, які вказують на місцезнаходження язичницьких божеств. Тут виявлено бронзовий щитковий перстень, а біля його північного підніжжя досліджені жертвні ями, в яких знаходились численні жертвоприношення. На поверхні ритуального валу – вітваря та на дні рову зафіксовані сліди ритуальних вогнищ.

У кількох десятках метрах в напрямку на південний-захід від зовнішнього валу городища виявлено та обстежено значну кількість западин, що є рештками давніх жител. Два із них були розкопані. Встановлено що вони функціонували у X – на початку XI ст. і належали служителям язичницького культу та їх прислузі [Тимошук, 1993, с. 28, 29].

Проведені у подальшому дослідження та отримані матеріали дали підставу для припущень, що з поширенням християнства на ці землі, можливо, наприкінці XI ст. на місці святилища був зведений феодальний замок, на що вказує наявність фундаменту вежі, розташованої при в'їзді на городище. Археологічний матеріал дає підставу вважати, що замок проіснував до другої половини XIII ст., після чого припинив своє існування.

Тут же у прямовисних скелях, що виступають у північному напрямку, збереглися висічені у пісковика келії, що були заселені монахам-скитниками з часу запровадження на цих землях християнської релігії. На стінах келій збереглися викарбовані ніші, у які були вмонтовані ікони.

Можливо, назва села Ілів, як і назва річки Ловець, що пливе через нього, походить від імені Іллі, що був покровителем вогню та ковальства у давніх слов'ян та замінив язичницького бога Перуна.

Писемні джерела повідомляють, що давні слов'яни облаштовували свої святилища у дібровах, поруч з камінням химерних форм, біля джерел та на берегах річок. У такому середовищі було виявлено рештки культового центру, що на околиці с. Дуброва.

Вздовж лівого берега р. Колодниці виступають скелі вапняково-піщаного походження. Серед них своєю унікальною формою виокремлюється скеля, звана в народі Диравець через наявність у ній наскрізного отвору, або ж Столовий Камінь через горизонтальну і рівну, як стіл її поверхню.

Обстеженнями, проведеними автором статті, наприкінці 80-х років минулого століття встановлено, що більша частина скелі зазнала змін у результаті діяльності людини. На культове її використання вказують ритуальні вал та рів, що збереглися при вході на площадку зі східного боку. Встановлено, що уся поверхня майданчика вкрита товстим шаром темно-сірого ґрунту, сильно насиченого деревним вугіллям та золою. У ньому виявлено уламки глиняного ліпного та кружального посуду VIII–X ст. [Корчинський 1993, с. 1–5].

На стіні скелі, що звернута до заходу, зафіксовані рештки викарбувань у вигляді трьох вертикальних заглиблень, лінзовидного профілю шириною близько 0,8–0,9 м та висотою 3,8 м, що мають гостроверхі завершення. Центральне заглиблення домінує і має висоту 4,5 м. Біля підніжжя Диравця знаходиться великий камінь овальної форми 1,75×2,20 м з ледь опуклою поверхнею. На віддалі 12–15 м вниз по схилу на ледь помітній терасі розташовані в один ряд 3 округлі западини. Центральна з них має діаметр 3,5 м і глибину 0,4 м, а дві інші – діаметр 2,4 м і глибину 0,3 м. У 2001 р. центральна западина була досліджена. В результаті встановлено, що на її дні знаходилась жертовна яма, у якій виявлено рештки жертвоприношень у вигляді кісток тварин та птиці, їжа, уламки глиняного посуду VIII – початку IX ст.

Отримані дані дають підставу для висновку, що описаний об'єкт є рештками унікального язичницького святилища, початки якого слід шукати у середині VIII ст. Цей своєрідний храм під відкритим небом, без сумніву, був важливим осередком духовного життя місцевого населення у дохристиянську добу.

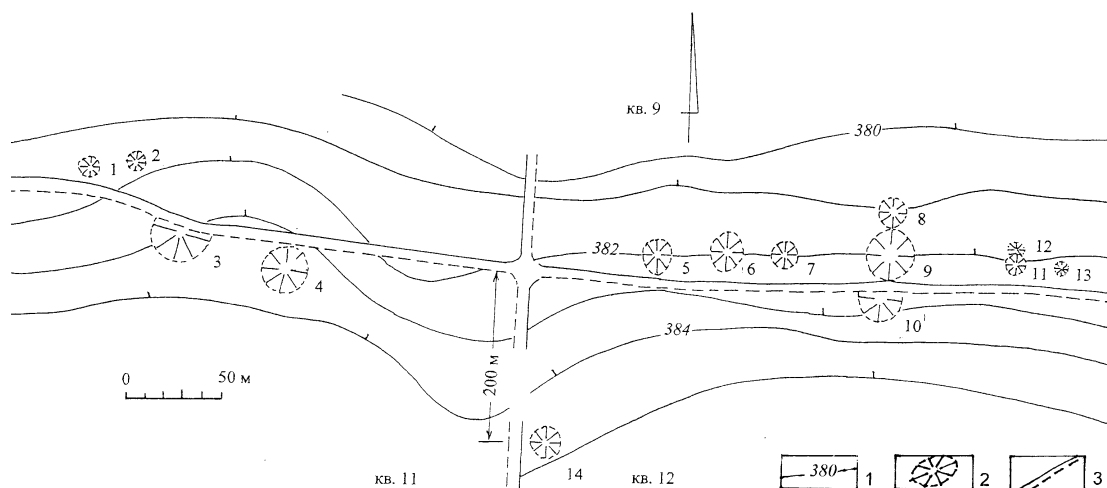

Рис. 5. План-схема розміщення курганного могильника на північно-східній околиці Стільського городища

Fig. 5. Schematic plan of location of mound burial complexes on north-eastern outskirts of Stil's'ke hill-fort

Величезна кількість давнього населення, що проживала на значній території довкола Стільського городища, потребувала відповідної кількості культових місць, тому можливо, що інші види культових місць залишаються ще не розпізнаними через їх дещо інший зовнішній вигляд.

За попередніми даними, до числа таких можна віднести величезних розмірів каміння, що виступає на поверхню землі на висоту до 5,0 м. Його бокові стінки часто добре обтесані і утворюють грані шириною 3 м, що орієнтовані переважно за сторонами світу. На поверхні таких каменів є горизонтальна площадка, у центрі якої обов'язково знаходиться отвір діаметром близько 0,3 м і глибиною 0,3–0,4 м. Біля підніжжя таких каменів зафіксовані западини, що, очевидно, вказують на місцезнаходження жертовних ям. Два таких камені виявлено і обстежено біля городища-святилища у с. Ілів.

Можливо, до числа язичницьких капищ можна віднести конусоподібні останці, схожі до курганів. На їх поверхні добре збереглася рівна горизонтальна площадка діаметром 3,5–5,0 м, на якій присутня западина, яку дослідники часом розглядають як ями, що залишились від діянь скарбошукачів. Проте такі об'єкти не були достеменно перевірені.

Довкола городища на різній віддалі виявлено велику кількість некрополів. Вони представлені курганоподібними насипами у кількості близько 200 одиниць. Ці об'єкти помітно різняться між собою зовнішніми ознаками, розмірами, станом збереження, наявністю поруч поодиноких западин, чи то наземних об'єктів – прямокутної форми – горизонтально спланованих площадок, які інколи частково перекривають тіло кургану.

Кургани переважно розташовані групами від трьох до п'яти і більше, які простягаються переважно в ряд, вздовж давніх доріг. Дуже рідко трапляються групи курганів, розміщені у хаотичному порядку. В окремих місцях вони розташовані поодинокі на віддалі 0,3–0,5 км один від одного.

Найбільш поширеним зразком курганного некрополя є група курганів, що знаходиться на віддалі 0,5 км в напрямку на північний-схід від городища (рис. 5). Некрополь з 13 курганів простягається на віддаль 540 м зі сходу на захід. Вони збереглися на висоту 0,8–1,5 м і мають діаметр при основі 10–28 м. Поверхня курганів є плавно-заокругленою. Окремі із них у підніжжі мають неправильну овальну форму, що дає підстави робити припущення про можливість злиття різних за величиною насипів, можливо, й різних історичних епох. Тому визначення їх культурної та етнічної приналежності можливе лише за умов проведення повного археологічного дослідження.

Коротко підсумовуючи вищенаведене, можна зробити наступний висновок. Ранньосередньовічне місто, від якого залишилось велике городище у с. Стільське, що виникло під впливом багатьох чинників як внутрішнього так і зовнішнього характеру. Це велика кількість слов'янського населення, що проживало у басейні невеликих річок Колодниці, Ілівця та Барвінків – лівих допливів Дністра. Швидке зростання продуктивних сил у цьому регіоні зумовлене багатими природними ресурсами, у тому числі рослинним і тваринним світом.

Важливу роль у зростанні міста відіграв той факт, що воно знаходилося на перехресті важливих трансконтинентальних шляхів, що з'єднували Схід із Західною Європою, Північ з Середземномор'ям. Верхнє Подністров'я було важливим транзитним коридором, через який проходили численні племена і народи, що дуже часто несли загрозу знищення культури місцевого населення. У першу чергу це стосується кочових племен мадярів, що просувались на південь у пошуках нових пасовищ, набіги печенігів. Означені обставини зумовили швидкий ріст оборонного будівництва, а також якісно нових потужних фортифікацій на уже щільно заселених землях.

Одночасно у цей період у слов'янському суспільстві відбувається процес формування перших державних інститутів, осередками яких виступали міста замки та фортеці. У цьому контексті яскравим явищем є давнє місто на р. Колодниці, укріплене складною системою оборони, незмірно великою, як на той час площею, густою сіткою давніх поселень, святилищ, некрополів, унікальною системою водного сполучення з Дністром.

ЛІТЕРАТУРА:

Ауліх В. В.

- 1976 З історії долітописного Галича // Дослідження з слов'яно-руської археології. – Київ. – С. 120–134.
- 1982 Населення південно-західного пограниччя Київської Русі (З історії Галицької землі V–X ст.) // Київська Русь: культура традиції. – Київ. – С. 4–12.

Корчинський О. М.

- 1993 Звіт загону по дослідженню городищ Прикарпаття Верхньодністрянської археологічної експедиції Інституту народознавства АН України. – Львів. – 1993. – С. 1–5.
- 1998 Нові дані про великі городища у Верхньому Подністров'ї // Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ-Галич. – С. 78–82.

- 1998а Слов'янські культові центри IX–XIV ст. в околицях Стільського городища // Народознавчі Зошити 2'98. – Львів. – С. 129–133.
- 1998б Нові дані про поганські культові центри східних слов'ян у Верхньому Подністров'ї // Медобори і духовна культура давніх, середньовічних слов'ян. Матеріали наукової конференції. – Гримайлів. – С. 9–77.
- 2007 Городище в селі Стільське на Львівщині (Короткий підсумок досліджень) // Записки НТШ. – Т. ССІІІ. – С. 490–510.
- Котляр М. Ф.*
- 1985 Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – Киев. – 183 с.
- Мацкевий Л.*
- 1998 Питання найдавнішого заселення Миколаївщини // Миколаївщина. Збірник наукових статей. – Миколаїв. – Т. 1. – С. 8–38.
- Мацек В.*
- 1938 Княже-митрополиче Стільсько в Миколаївщині над Дністром // Наша Батьківщина. – Львів. – С. 129–131.
- Михайлина Л. П.*
- 1997 Населення Верхнього Попруття VII–X ст. – Чернівці. – 142 с.
- Ратич О. О.*
- 1962 Результати досліджень давньоруського городища Замчиська в м. Судова Вишня Львівської області в 1957–1959 рр. // МДАПВ. – Вип. 4. – С. 106–119.
- Тимощук Б. О.*
- 1982 Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). – Київ. – 204 с.
- 1993 Ілівське городище-святинище // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. – Львів. – С. 28–29.
- Цигилик В.*
- 1998 Залізодобувний центр в с. Рудники на Прикарпатті на рубежі I та II тисячоліть нашої ери // Миколаївщина. Збірник наукових статей. – Миколаїв. – Т. 1. – С. 39–48.
- Штыхов Г. В.*
- 1978 Города Полоцкой земли (IX–XIII вв.). – Минск. – С. 16, 17.
- Korcinski O. M.*
- 1998 Einige Untersuchungsergebnisse zudenslawischen Burgwallen des 9. Bis zum Beginn des 14. Jahrhunderts im Raum der ukrainischen Vorkarpaten // Fruhmittelalterlicher Burgenbau in Mittel und Ostropa. Bonn. – S. 436–438.
- 2000 Gradista ljetopisnih (istocnich) Hrvata 9–14 stoljeca upodrucju Gorneg Podnjestrovlja // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu. Zagreb. – S. 113–127.
- 2000a Ośrodki kultu pogańskiego dawnych Słowian w dorzeczu górnego Dniestru // Rocznik Przemyski. Archeologia. – T. XXXVI. – Z. 1 – S. 67–82.
- 2002 Grodzisko stilskie // Rocznik Przemyski. Archeologia. – T. XXXVIII. – Z. 2. – S. 69–89.

Orest KORCHYNS'KYI

NAMELESS EARLY MEDIEVAL CITY IN UPPER DNISTER REGION

Summation of materials from researches of nameless Early Medieval city in Upper Dnister region and its historical environment is made at the paper. It is based on archaeological excavations of Early Medieval hill-fort (VIII-X centuries) Stil's'ke Mykolaiv district L'viv region, which were investigated by the author during many years.